

Ou woorde in nuwe omstandighede

By die skryf hiervan is Suid-Afrika nog in 'n staat van inperking, maar hopelik is ons by publikasie al weer ontgrendel. In dié tyd is of word ons aan allerlei reëls en regulasies en voorskrifte onderwerp. Daarom het ek besluit om nie nóg moets en moenies en taalellendes op te dis nie en eerder te kyk na waar 'n klompie van die huidige gonswoorde vandaan kom of wat hulle vroeër beteken het.

1. **virus**: Volgens die *WNT*¹ is *virus* aanvanklik gebruik vir 'n gif of gifstof, bepaald 'n siekteverwekkende stof of smetstof. Die *SOED*² sê die term kom uit Latyn en het beteken 'slimy liquid, poison, offensive odour or taste' en *Cassel's*³ spesifiseer 'poison, especially of snakes, venom'. Dat die *WNT* ook sê "Oorspronkelyk vatte men onder het begrip **virus** alle vergiften van dierlijke oorsprong samen" is in die huidige geval nogal interessant. Die *WNT* gee te kenne dat die gebruik van *virus* vir submikroskopiese organismes met bepaalde eienskappe eers in die 20ste eeu posgevat het.

'n Virus is 'n submikroskopiese aansteeklike partikel wat bestaan uit 'n proteïenomhulsel en 'n nukleïensuurkern. Volgens die Amerikaanse National Center for Biotechnology Information word die groep koronavirusse saam geklassifiseer op grond van die kroon- of kransagtige voorkoms van die omhulselglikoproteïene.

2. **grendel**: Dit is natuurlik 'n ou bekende woord wat as werkwoord of as selfstandige naamwoord gebruik kan word: 'n mens grendel 'n deur met 'n grendel. As selfstandige naamwoord is dit die (gewoonlik stewige) skuif waarmee 'n deur, venster of dergelyke in 'n geslote toestand gehou word.

Om iets te grendel is dus om daardie skuif so te gebruik. Die *WNT* sê dit beteken om iets gesluit/geslote of in bedwang te hou, of dit af te sluit – en dit is natuurlik presies wat regerings oor die wêreld heen met die inperkings beoog.

Na my mening is die gebruik van *grendeltydperk* in plaas van *inperking(stydperk)* 'n pragtig Afrikaanse en kreatiewe aanwending van 'n ou Afrikaanse en Nederlandse woord. Bowendien het *grendeltydperk* nie die ongelukkige politieke konnotasies van *inperking* in 'n vorige era nie.

3. **inperk**: Letterlik beteken *inperk* 'om in 'n perk toe te maak'. Figuurlik beteken dit om iets te beperk of geringer te maak (bv. 'n mens se vryheid). Volgens die *WNT* is 'n perk onder meer 'n omheinde of afgebakende ruimte. Dit is 'n variant van *park*, wat volgens die *EWN*⁴ ontleen is aan Middeleeuse Latyn *parricus*: 'omheind stuk grond voor vee' (9de eeu) en ook die vroeëre *parracus* 'omheining'.

¹ *Woordenboek der Nederlandsche Taal*

² *Shorter Oxford English Dictionary*

³ *Cassel's Latin Dictionary* (Latin-English-English-Latin)

⁴ *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands [A-R]*, M Philippa e.a. (reds.)

In Afrikaans ken ons nie *perk* juis meer in letterlike sin nie, behalwe in samestellings soos *grasperk*, *setperk* (wat baie mense tydens die grendeltydperk erg gemis het) en *strydperk*, en in figuurlike uitdrukkings soos *paal en perk stel* en *binne perke*.

4. **masker**: Ons het *masker* via Nederlands, Frans en Italiaans uiteindelik uit Arabies *maskara* gekry, wat weer uit die werkwoord *sakira* ‘lag, bespot’ afgelei is. Die Arabies *maskara* het ‘grapmaker’ of ‘hanswors’ of ‘voorwerp van spot’ beteken.

Die *EWN* bespiegel dat onder meer Spaans *máscara* ‘swartsel, roet; masker’ en Portugees *mascara* ‘vlek’ miskien ’n afleiding is van Middeleeuse Latyn *masca* ‘masker’, en vroeër ook ‘verskyning van ’n gees’, wat van onduidelike herkoms is, maar dalk ’n verkorting is van ’n ouer byvoeglike naamwoord, *mascaro* ‘swart, besmeer met roet’; die element ‘swartsel, roet’ sou dan te make hê met die feit dat grapmakers en toneelspelers in die verlede nie maskers gedra het nie, maar hulle gesigte met roet gesmeer het. Die vermomming van die gesig lê ten grondslag aan *masker*.

Die grimeeritem maskara wat vroue (en dalk ’n paar hansworse) gebruik, is duidelik hier te sien.

Vandag het *masker* natuurlik talle betekenisse, maar dié wat hier ter sake is, vat die *SOED* kort en kragtig saam as “a covering worn on the face for protection; esp. a screen of wire, gauze, etc., to protect the face from injury, e.g. in fencing; a face covering worn by a surgeon, dentist, etc., to prevent infection.”

5. **aandklok** en **curfew**: Iets wat met die instelling van die tweede fase van ons ingrendeling gepaardgegaan het, was die instelling van ’n aandklokkeël. Afrikaans en Nederlands gebruik die term *aandklok/avondklok* en Engels *curfew*. Dié woorde het heeltemal verskillende herkomste.

Die *aandklok* in die kerklike lewe (in verskeie rites, bv. die Katolieke en Lutherse rite) is ’n klok wat saans gelui word, veral die vesperklok (Latyn *vesper*: ‘aand’). Vespers in die Katolieke Kerk is die voorlaaste van die kanonieke getye of kerklike gebedstye, wat gewoonlik vroegaand of laatmiddag is. Die klok het dus nie net die gelowiges tot gebed opgeroep nie, maar terselfdertyd ook die begin van die aand aangekondig.

Die *WNT* noem dat die betekenis van ’n verbod om saans ná ’n sekere tyd en snags op straat te wees, sedert die Tweede Wêreldoorlog uit die betekenis ‘sein dat die aand begin’ ontwikkel het.

Die Engelse *curfew* het ook met die aand te doen, maar kom langs ’n ander roete. Die *SOED* verduidelik dat *curfew* afkomstig is van die Anglo-Normandies *coeverfu*, uit Oudfrans *cuevrefeu* (modern *couvrefeu*), uiteindelik uit *cuvrir* ‘om te bedek’ + *feu* ‘vuur’. Die *SOED* se eerste betekenis van *curfew* is dus “A regulation, widespread in medieval Europe, by which fires had to be covered or extinguished at a fixed hour each evening, indicated by the ringing of a bell; (also *curfew-bell*) the bell itself ...”

Die Merriam-Webster-webwerf⁵ verduidelik dat die oorspronklike gebruik van die woord *curfew* uit die 14de eeu dagteken toe dit ’n klok was wat saans gelui is om mense te waarsku om die vuur in hulle herde te bedek ten einde hulle en hulle bure se huise te beskerm teen brande wat per ongeluk ontstaan.

⁵ <https://www.merriam-webster.com/>

6. **sanitasie, saniteer en saneer**: Hierdie drie woorde berus op verskillende afleidings van die Latyn *sanus* ‘gesond’.

Die tersaaklike betekenis van *sanitasie*, sê die *WAT*⁶, is die “toestand van skoon, higiënies, bevorderlik vir gesondheid en vry van patogene en ander smetstowwe te wees, of handeling of proses van higiëniese maatreëls toe te pas, o.a. deur ongesonde toestande of praktyke i.d. voorbereiding van voedsel uit te skakel of menslike kontak met skadelike stowwe te voorkom”. Volgens die *WAT* behels *saniteer* ook om “skoon, higiënies en bevorderlik vir gesondheid [te] maak deur aan sanitasie te onderwerp: *Gesaniteerde winkelrakke*”, terwyl *saneer* beteken “gesond maak, of in orde bring, op ’n stewige grondslag plaas of terugbring tot ’n gewenste toestand wat finansies, moraliteit, die kulturele, die sedelike, of dergelike betref, gew. deur gesonde beginsels, reëls of hervormings toe te pas”.

Dit lyk of Afrikaans Nederlands een voor is, want ek kon geen Nederlandse ekwivalente van *sanitasie* en *saniteer* opspoor nie.

Die woorde wat ons in nuwe en vreemde omstandighede gebruik, kom dus al van ver af.

JD (Tom) McLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za

---

⁶ *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*